

DÂRÂ ŞÜKÛH

büyük bir mansab verdi. Ayrıca daha sağlığında onu halef olarak benimsedi ve kendi yerine hazırlamak istedi. Ancak bu durum diğer şehzadelerin muhalefetine yol açtı. Şah Cihan 1657'de hastalanınca saltanat mücadelesi daha da kızıştı. Fakat bu mücadelede Dârâ'nın zayıf askerî ve idarî kabiliyeti bir kere daha ortaya çıktı. Sonunda Agra yakınlarında Samargarh'ta kardeşi Evrengzîb'in kuvvetleri karşısında mağlûp oldu (8 Haziran 1658). Hemen ardından 23 Mart 1659'da Ecmîr yakınlarında ikinci defa başarısızlığa uğradı ve esir alındı. Delhi'ye getirildi ve burada mülhidlikle suçlanarak idam edildi (10 Eylül 1659).

Dârâ Şükûh siyasî ve askerî bakımdan yetersizliğine rağmen dinî ve tasavvufî fikirleriyle çağının dikkate değer simalarından biridir. Büyük babası Ekber Şah tarafından başlatılan Hint ve İslâm düşüncelerini bağdaştırma hareketinin tesiriyle genç yaşta tasavvufî düşünceye ilgi duymaya başladı ve giderek kendini bu harekete verdi. O sırada tasavvufa mütemayil kız kardeşi Bîbî Cemal ile birlikte Sind'den Lahor'a gelen Mısır asıllı Kâdirî tarikatı şeyhi Miyânîmîr (Miyâne) ile tanıştı. Daha sonra ablası Cihanârâ Begüm ile birlikte bu şeyhin halifesi Molla Şah Bedaîşî'nin müridi oldu. Edebiyat ve hüsnühat gibi güzel sanatlarla da ilgilenen Dârâ bir yandan Kur'an'a dair bilgilerini artırırken öte yandan Tevrat, Zebur ve İncil gibi semavî kitapları incelemeyi de ihmal etmedi. Kur'an'ı fazla mecazi, diğer üç kitabı ise tutarsız bularak Hint dinleriyle ilgilenmeye, özellikle Hint mistisizminin ünlü eseri Upanişadlar üzerinde çalışmaya başladı. Başta İbnü'l-Arabî olmak üzere Fahreddîn-i Irâkî ve Molla Câmî gibi mutasavvıfların eserlerini inceledi, neticede **vahdet-i vücûd**'a dayanan bir tasavvuf anlayışına ulaştı. Bu durum onu bazı Hint inanç ve düşünceleriyle İslâm arasında benzerlik görmeye, hatta Upanişadlar'ın Kur'an'da bahis konusu edilen "Gizli Kitap" (Kitâb-ı Meknûn; bk. Vâkıa 56/78) olduğunu, dolayısıyla da onun özünü teşkil ettiğini öne sürmeye sevketti. Bu tür serbest düşünceler onun muhafazakâr âlimler tarafından kâfir ve münkir olmakla suçlanmasına sebep oldu. Fakat Dârâ hiçbir zaman İslâm'ı inkâr etmemiş, her vesile ile İslâm'ın hak din olduğunu ifade etmiş, Allah ve Hz. Muhammed hakkında sağlam bir inanca sahip olmuş, hatta mi'rac olayının ruh ve bedenle meydana geldiğini kendine has bir nazariye ile ispatlamaya çalışmıştır.

Eserleri. Oldukça verimli bir yazar olan Dârâ, görüş ve fikirlerini dile getirdiği birçok eser kaleme almıştır. 1. *Sefînetü'l-evliyâ*² (Agra 1852; Lucknow 1857; Kanpur 1883). 411 velinin hayat ve kerametlerini anlatan eser özellikle Hintli veliler hakkında verilen bilgiler bakımından önem taşır. Eserin düzeni diğer evliya tabakat kitaplarından farklıdır. Dârâ 1640'ta kaleme aldığı bu eserin giriş bölümünde yazılış maksadı hakkında bilgi verdikten sonra sûfler ve sözlünün önemini açıklamış, sonra Hz. Peygamber, Hulefâ-yi Râşidîn, on iki imam, dört Sünnî mezhebin kurucularından bahsettikten sonra sırasıyla Kâdiriyye, Nakşibendiyye, Çiştîyye, Kübreviyye ve Sühreverdiyye silsilelerinde yer alan şeyhler hakkında bilgi vermiş, bundan sonraki bölümde ise söz konusu silsilelerde yer almayan diğer mutasavvıfların biyografilerini kaydetmiştir. Eserin sonunda ise Hz. Peygamber'in hanımları, kızları ve ünlü kadın mutasavvıflar hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Bizzat kendisinin de ifade ettiği gibi (s. 216) bu eseri yazarken Dârâ Şükûh geniş ölçüde Câmî'nin *Nefeâtü'l-üns*'ünden faydalanmıştır. Hindistan velileri hakkında değerli bilgiler veren *Sefînetü'l-evliyâ*² müellifin çağdaşı Ca'fer el-Ayderûs tarafından Arapça'ya tercüme edilmiştir (Schimmel, s. 308). 2. *Sekînetü'l-evliyâ*² (Lahor, ts.; Tahran 1344 hş./1965, nşr. Tara Chand ve S. M. Rızâ Celâlî). 1647'de kaleme aldığı bu eser esas itibarıyla Kâdirî tarikatı pîrlerinden Miyânîmîr'in (ö. 1635) biyografisini ve Lahor'daki sohbetlerini içine alır. Dârâ bu eserini yazarken İbnü'l-Arabî'nin *Fuşûşü'l-hikem*'i ve Fahreddîn-i Irâkî'nin *Lemma 'ât*'ını örnek almış ancak onlar kadar başarılı olamamıştır. 3. *Risâle-i Hâknümâ* (Lucknow 1874, 1881, 1910; Tahran 1957, nşr. S. M. Rızâ Celâlî). 4. *Tarîkatü'l-hâkikat* (Lahor 1340). Bu iki eser tasavvufun anlaşılması güç yönleriyle ilgilidir. 5. *Hasenâtü'l-ârifin* (Delhi 1309). 1652'de yazdığı bu eserin konusu ilk sûfler ve tasavvufî vecizeleridir. Aynı zamanda kendisinin vahdet-i vücûdçu görüşlerini tenkit edenlere cevap niteliğini taşır. 6. *Mükâleme-i Bâbâ Lâl ve Dârâ Şükûh* (Delhi 1885). 1653 yılında kaleme almış olup Hindü azizlerinden Baba Lâl ile konuşmalarını ihtiva eder. 7. *Mecma'u'l-bahreyn* (Kalküta 1929; Tahran 1335 hş./1957). 1655 yılında yazdığı bu kitap İslâm ile Hinduizm'in mukayesesini yapan orijinal bir eserdir. D. Shayegan eserle ilgili müstakil bir çalışma yapmıştır (bk. bibl.). 8. *Sırr-ı Ekber* (Tahran 1340 hş./1962,

nşr. T. Chand ve S. M. Rızâ Celâlî). 1657'de yazdığı bu eser elli iki kadar Upanişad'ın Hindü âlimlerin yardımıyla Sanskritçe'den Farsça'ya tercümesini içine almaktadır. Eser Fransız bilgini Angvetil Dupesron tarafından 1801'de *Oupnekat, id est Secretum Tegendum* adıyla Latince'ye çevrilmiştir.

Dârâ'nın ayrıca *Yoga-Vasista* (Lucknow 1887; Aligarh 1953, nşr. Tara Chand) ve *Bagvat Gita* gibi çok sayıda Hindü dinî metninin çevirisini kapsayan eserleri vardır. Bazı küçük eserleri de *Külliyât-ı Dârâ Şükûh* adıyla basılmıştır (I-IV, Gujranwalla 1857).

BİBLİYOGRAFYA :

- K. R. Qanungo, *Dara Shukoh*, Calcutta 1952; B. J. Hasrat, *Dârâ Şükûh: Life and Works*, Vishwabharati 1953; a.m.f., "Three Little-known works of Dara Shukoh", *IC*, XXV/1 (1951), s. 52-72; I. A. Ghauri, *War of Succession among the Sons of Shahjahan*, Lahore 1960; a.m.f., "Responsibility of the Ulama for the Execution of Dara Shikoh", *JPHS*, VII/3 (1959), s. 221; Schimmel, *A Mystical Dimensions of Islam*, s. 360-363, 477; a.m.f., *Tasavvufun Boyutları*, s. 307-310; D. Shayegan, *Les Relations de l'hindouisme et du Soufisme d'après le Majma al-Bahrain de Dârâ Shukoh*, Paris 1979; J. N. Sarkar, *A Short History of Aurangzib*, Calcutta 1979, s. 38-40, 54 vd., 64-70; L. Massignon — A. M. Kassim, "Un essai de bloc Islamo-Hindou au XVIIe siècle: L'Humanisme mystique du prince Dârâ", *RMM*, sy. 63 (1926), s. 1-14; Hikmet Bayur, "Evrengzib Âlemgir ve Dinî Siyaseti Üzerinde Bir İnceleme", *TTK Belleten*, IX/33 (1945), s. 16-29; S. Sekhri, "Prince Dara Shikoh and his Persian translation of the Upanishads", *Indo-Iranica*, XII/3, Calcutta 1959, s. 1-9; H. Beveridge, "Dârâ Şükûh", *IA*, III, 480; Satish Chandra, "Dârâ Shukoh", *EI*² (İng.), II, 134-135; a.m.f. — İdâre, "Dârâ Şükûh", *UDMI*, IX, 152-155.

N. R. FAROOQI

DÂRÂBÎ

(دارابی)

Molla Şâh Muhammed
b. Muhammed-i Dârâbî
(ö. XII./XVIII. yüzyıl [?])

İrânî tezkire yazarı ve şair.

İrân'ın Dârâb şehrinde doğdu. Doğum ve ölüm tarihleri belli değildir. Ancak eserlerinden ve kendisinden söz eden çağdaş yazarların ifadelerinden, XI. (XVII.) yüzyılın ilk yarısı ile XII. (XVIII.) yüzyılın başları arasında yaşadığı anlaşılmaktadır. Tahsilini tamamladıktan sonra Şeyh Bahâî adıyla da tanınan Bahâeddin Âmilî'den (ö. 1031/1622) faydalandı. Ardından Mekke ve Medine'yi ziyaret etti; buralarda bazı hadis âlimlerinden hadis okudu. Daha sonra Basra yolu ile Hin-

distan'ın Gucerât bölgesinde bir liman şehri olan Süret'e gitti. 1062'de (1652) buradan ayrılıp Hindistan'ın iç bölgelerini gezdi. 1067 (1656-57) yılında İran'a döndüyse de bilinmeyen bir tarihte tekrar Hindistan'a gitti. Dârâbî'nin bu ikinci seyahatine Hindistan'da ne kadar kaldığı belli değildir. Ancak *Leṭâ'ifü'l-ḥayâl* adlı eserinden 1076'da (1665-66) Hindistan'da bulunduğu, bu tarihte orada kaleme aldığı eserini 1078'de (1667-68) tamamladıktan sonra İran'a döndüğü anlaşılmaktadır. Öte yandan tezkire yazarı Muhammed Tâhir-i Nasrâbâdî, tezkiresini yazdığı sıralarda (1083-1093/1672-1682) onun Hindistan'dan İsfahan'a geldiğini ve bir tezkire yazmakla meşgul olduğunu kaydeder. Nasrâbâdî'nin bu ifadesi, Dârâbî'nin eserini tamamlamadan İsfahan'a döndüğünü veya eserine bazı ilâveler yapmaya çalıştığını ortaya koymaktadır.

Dârâbî'nin 1093'ten (1682) sonra ne kadar yaşadığı ve nerede öldüğü belli değildir. Ancak Mirza Abdullah Efendi el-İsfahânî'nin (ö. 1131/1718-19) *Riyâz-ü'l-‘ulemâ’* adlı eserinde Dârâbî'nin Şiraz'da yaşadığından bahsetmesi, onun XII. (XVIII.) yüzyılın başlarında hayatta olduğunu göstermektedir.

Eserleri. "Ârif" ve "Şah" mahlasıyla şiir de yazmış olan Dârâbî, daha çok 1076'da (1665-66) telif etmeye başlayıp 1078'de (1667-68) muhtemelen büyük bir bölümünü tamamladığı *Leṭâ'ifü'l-ḥayâl* adlı şuarâ tezkiresiyle tanınır. Coğrafi bölgeler, şehir ve kabileler esas alınarak düzenlenen eserin ilk cildi Fars, İsfahan ve çevrelerinde yetişen şairlerle bu bölgelerdeki Türk şairlerini ihtiva eder. II. ciltte Azerbaycan, Taberistan, Gilân, Mâzenderan, Yezd, Kirman, Horasan, Kandehar, Sistan, Mâverâünnehir'de, ayrıca Hindistan ve Anadolu'da yetişen şairlerden bahsedilmiştir. Yaklaşık 454 şairin hal tercümesinin yer aldığı *Leṭâ'ifü'l-ḥayâl*'de daha çok bunların şiirleri üzerinde durulmuş ve yaklaşık 2600 beyit nakledilmiştir. Tezkire, yazıldığı dönemin şairleri hakkında verdiği bilgilerin başka kaynaklarda bulunmaması açısından önemli bir eserdir. Ancak Kadı Nûrullah-i Şüşterî'nin (ö. 1019/1610) *Risâle-i Firdevs* adlı tezkiresi dışında daha önce yazılan kaynaklardan faydalanmadığı için eserde bazı yanlışlıklara rastlanır. Henüz neşredilmeyen *Leṭâ'ifü'l-ḥayâl*'in bilinen tek nüshası Tahran Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 2951).

Eser M. İkbâl tarafından tanıtılmıştır (*Oriental College Magazine*, XI/1, Lahor 1934, s. 58-73).

Dârâbî'nin Hâfız-ı Şirâzî'yi savunmak amacı ile yazdığı *Laṭîfe-i Gaybiyye*, tasavvufî ilgili *Maḳâmâtü'l-‘arîfîn*, *Şevku'l-‘arîfîn* ve *zevku'l-‘aşîkîn* adlı üç eseri daha vardır. Bunlardan ilki Tahran'da basılmıştır (1304/1887).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed Tâhir-i Nasrâbâdî, *Tezkire-i Nasrâbâdî* (nşr. Vahîd-i Destgirdî), Tahran 1361 hş., s. 186-187; Mirza Abdullah Efendi el-İsfahânî, *Riyâz-ü'l-‘ulemâ’ ve ḥiyâz-ü'l-fuzalâ’* (nşr. Ahmed el-Hüseynî), Kum 1401, V, 274-275; Muhammed-i Takî Dânişpejûh, *Fihrist-i Kitâbḥâne-i Dânişgâh-i Tahrân*, Tahran 1340 hş., X, 1845-1846; Ahmed-i Gülçin-i Meânî, *Târîḫ-i Tezkirehâ-yi Fârsî*, Tahran 1350 hş., II, 87-99; Storey, *Persian Literature*, I/2, s. 817-818; Safâ, *Edebiyyât*, V/3, s. 1593, 1791-1792; Dihudâ, *Luḡatnâme*, XIII, 45.

RIZA KURTULUŞ

DÂRÂNÎ

(الداراني)

Ebû Süleymân Abdurrahmân
b. Ahmed b. Atıyye ed-Dârânî
(ö. 215/830)

İlk zâhidlerden.

Dimaşk'ın Dârân veya Der'îye köyünde doğdu. Suriye bölgesinin en eski sûfilerinden biri olup aslen Vâsrîlidir. Gençlik döneminden sonra tasavvufa yöneldi; özellikle aç kalmaya önem veren, riyâzetlerle dolu bir zühd hayatı yaşadı ve bundan dolayı "bündârü'l-câin" (açların önderi) lakabını aldı. Mekke ve Bağdat'ı ziyareti sırasında buralarda bulunan sûfilerle görüştü. Zühd ve tasavvufîla ilgili sözleri, daha çok yetiştirdiği sûfilerin en büyüğü olan Ahmed b. Ebû'l-Havârî vasıtasıyla rivayet edilmiştir.

Dârânî *havf**-*recâ** halleri ve bunların birlikte yaşanması gerektiği üzerinde özellikle duran sûfilerden biridir. Ona göre vera' zühdün ilk merhalesidir. Recâ müşahede, havf ise mücadele ile ilgilidir. Müşahedeler de mücadelelerin neticesidir; kanaat rızânın başlangıcıdır; zâhidlerin son mertebesi mütevekkillerin ilk mertebesidir. Ona göre ağılamayı terketmek ilâhî yardımın kesildiğini gösterir. Bu sebeple, "Gözünüzü yaşa, gönünüzü tefekküre alıştırınız" der. "Usulü kaybeden vuslatı gerçekleştiremez" sözü kendisinden sonra tasavvufî çevrelerde seyrü sülûkün bir ilkesi haline gelmiştir. Dârânî semâ meclislerini gönülleri

terbiye ve tedavi etmek için faydalı saymıştır. Onun tasavvuf düşüncesinde üç temel makam vardır: Zühd, vera' ve rızâ. Hub (sevgi) ise rızânın tabii neticesidir. Gece ibadetine çok önem veren Dârânî "ehl-i lehv" (dünyevî zevklere düşkün olanlar) tabirinin karşısı olarak "ehl-i leyl" (gecelelerini ihya edenler) terimini kullanan ilk sûfî olarak bilinmektedir. Ehl-i leylî tefekkür ederek, ağılayarak Kur'an okuyanlar, vecde gelip haykırarak rahatlayanlar ve susanlar şeklinde üç gruba ayırmıştır.

Ebû Süleyman ed-Dârânî'nin mârifet ve mârifet ehliyle ilgili olarak da dikkat çekici görüşleri vardır. Ferîdüddin Attâr, "zâhidlere ne mutlu" diyen birine Dârânî'nin "âriflere ne mutlu" şeklinde cevap verdiğini nakleder. "Başkalarının elli rek'atta tadamadığı ruhanî zevki ârif iki rek'atta tadar" diyen Dârânî mârifetin sözden çok sükûtta aranması gerektiği görüşündedir (Attâr, s. 28). Ancak sûfî gönül dünyasında hissettiği nükte ve hikmetlerin doğruluğunu Kur'an ve Sünnet'in hükümlerine uymadıkça kabul etmemelidir.

Dârânî bazı âyetlere tasavvufî yorumlar getirmesi sebebiyle *işârî tefsir** hareketinin ilk temsilcilerinden sayılır. Abdurrahman Câmî'nin verdiği bilgiye göre kardeşi Dâvûd b. Ahmed'in de mürididir. Hâris el-Muhâsibî başta olmak üzere birçok sûfîyi etkileyen Dârânî'nin tasavvuf düşüncesinin kuruluş safhasında önemli hizmetleri olmuştur. Richard Gramlich onunla ilgili geniş bir makale yazarak tasavvufî konulardaki düşüncelerini değerlendirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sülemî, *Ṭabaḳât*, s. 91; Ebû Nuaym, *Hilye*, IX, 254; Kuşeyrî, *er-Risâle* (Uludağ), s. 129-130; Hücvîrî, *Keşfü'l-maḥcûb*, s. 139; a.e. (Uludağ), s. 211; İbnü'l-Cevzî, *Şifâtü's-şafve*, IV, 223; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 131; Hatîb, *Târîḫü Bağdâd*, VIII, 241; Attâr, *Tezkiretü'l-evliyâ*, s. 28; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 255; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 116; Şarânî, *eṭ-Ṭabaḳât*, I, 87; Münâvî, *el-Kevâkib*, II, 251; İbn Teymiyye, *el-Furḳân*, Bağdad 1389, s. 39; Süleyman Ateş, *İşârî Tefsîr Okulu*, Ankara 1974, s. 64; Ali Sâmî Neşşâr, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefî fi'l-İslâm*, Kahire 1978, III, 306-319; Richard Gramlich, "Abû Süleymân ad-Dârânî", *Oriens*, sy. 33 (1992), s. 22-85.

MUSTAFA KARA

DARB

(الضرب)

Aruzda bir beytin acüz adı verilen
ikinci yarısının son tef'ilesi
(bk. ARÜZ).